অধ্যায় ৬ ঃ বহুজাতিক নিগম

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য
৬.২ পৰিচয়
৬.৩ বহুজাতিক নিগমৰ ধাৰণা
৬.৪ বহুজাতিক নিগমৰ গঠন
৬.৫ বহুজাতিক নিগমৰ প্ৰকাৰ
৬.৬ বহুজাতিক নিগমৰ উদ্দেশ্য
৬.৭ বহুজাতিক নিগমৰ বৈশিষ্ট্য
৬.৮ বহুজাতিক কোম্পানীৰ উত্থানৰ কাৰণ
৬.৯ বহুজাতিক নিগমৰ সমৰ্থনত আগবঢ়োৱা যুক্তিসমূহ
৬.১০ বহুজাতিক নিগমৰ বিপক্ষে অভিযোগ
৬.১১ ভাৰতবৰ্ষত বহুজাতিক নিগম
৬.১২ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৬.১৩ অধিক জানিবলৈ
৬.১৪ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৬.১৫ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- বহুজাতিক নিগমৰ অৰ্থ আৰু ধাৰণাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- বহুজাতিক নিগমসমূহৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- বহুজাতিক নিগমসমূহৰ উত্থানৰ কাৰণসমূহ জানিব পাৰিব
- বহুজাতিক নিগমৰ সপক্ষে আৰু বিপক্ষে থকা যুক্তিসমূহ জানিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

আপোনালোকে নিশ্চয় মন কৰিছে যে ভাৰতবৰ্ষত বিভিন্ন কোম্পানী যেনে— Philips, Siemens, Hyundai, LG, Ford, Nestle, Coca Cola, Sony, McDonald's, City Bank, Good Air ইত্যাদিয়ে ব্যৱসায় কৰি আহিছে। এই কোম্পানীসমূহে অকল ভাৰতবৰ্ষতে যে ব্যৱসায় কৰিছে তেনে নহয়। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তলৈ গ'লে আপুনি এই কোম্পানীসমূহ বা ইয়াৰ উৎপাদিত সামগ্ৰীবোৰ দেখা পাব। তেনে কোম্পানীসমূহকে বহুদেশীয় বা বহুজাতিক

নিগম বোলা হয়। বহুজাতিক নিগমসমূহে অধ্যয়নৰ এক বিষয় হিচাপে ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠান, কোম্পানী, অনুষ্ঠান আনকি বিভিন্ন দেশবোৰো গুৰুত্ব লাভ কৰিছে। এই অধ্যায়টিত আমি বহুজাতিক নিগমৰ বৈশিষ্ট্যৰ লগতে ইয়াৰ বিভিন্ন সুবিধা-অসুবিধাসমূহ আৰু অন্যান্য দিশসমূহ আলোচনা কৰিম।

৬.৩ বহুজাতিক নিগমৰ ধাৰণা (CONCEPT OF MULTINATIONAL CORPORATIONS)

বহুজাতিক নিগমসমূহ ঃ

বহুজাতিক নিগমসমূহক বিভিন্ন নাম যেনে —Transnational Corporations, Super National Enterprises, Global Companies, Cosmocorps ইত্যাদিৰূপেও জনা যায়।

প্ৰফেছাৰ জন্ এইড্চ্ ডানিঙৰ মত অনুসৰি, 'বহুজাতিক উদ্যোগবোৰ হ'ল সেইবোৰ উদ্যোগ যিবোৰে প্ৰত্যক্ষ বৈদেশিক বিনিয়োগ অৰ্জন কৰাত জড়িত হয়। অৰ্থাৎ যিয়ে এখনতকৈ অধিক দেশত আয় সংগ্ৰহ কৰে, সম্পত্তি অধিকাৰ অথবা নিয়ন্ত্ৰণ কৰে আৰু এই কাৰ্য সম্পাদন কৰোঁতে মূল দেশৰ উপৰিও অন্য দেশত পণ্য তথা সেৱাৰ উৎপাদনত বা চমুকৈ আন্তৰ্জাতিক উৎপাদনৰ লগত জড়িত হয়।'

আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় শ্ৰম সংগঠনৰ মতে 'বহুজাতিক নিগমৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্যটো হ'ল যে ইয়াৰ প্ৰশাসনিক মুখ্য কাৰ্যালয় এখন দেশত অৱস্থিত আৰু অন্যহাতে এনে নিগমে বিভিন্ন দেশত ইয়াৰ কাম-কাজ চলাই যায়। সাধাৰণ অৰ্থত বহুজাতিক নিগম হ'ল সেই সমূহ নিগম যিবোৰৰ মুখ্য কাৰ্যালয় এখন দেশত অৱস্থিত, যাক ঘৰুৱা দেশ বুলি কোৱা হয়। অন্যহাতে এই নিগমসমূহে বিশ্বৰ বিভিন্ন দেশত কাম-কাজ পৰিচালনা কৰে যিবোৰক পৃষ্ঠপোষক দেশ বোলা হয়।

আজিকালি, আন্তৰ্জাতিক অৰ্থনৈতিক কাৰ্য্য ক্ষেত্ৰত এই বহুজাতিক নিগমসমূহ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুষ্ঠান। বহুজাতিক নিগমৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণতে চাৰি প্ৰকাৰৰ অংশগ্ৰহণকাৰী থাকে, যেনে— প্ৰথমে বহুজাতিক নিগমসমূহ, দ্বিতীয়তে স্বাগতিক দেশ (Host country), তাৰ পিছত গৃহ দেশ (Home country) আৰু শেষত আন্তৰ্জাতিক পৰিৱেশ।

৬.৪ বহুজাতিক নিগমৰ গঠন (STRUCTURE OF MNC)

বহুজাতিক নিগমসমূহৰ তলত দিয়া ধৰণৰ তিনিটা গঠন দেখা যায়—

১) **পথালিকৈ সংহত বহুজাতিক নিগম ঃ** এনেধৰণৰ নিগমসমূহে একেধৰণৰ সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰিবলৈ বিভিন্ন দেশত কাৰখানা স্থাপন কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে Dominos, McDonald's.

২) **উলম্বভাৱে সংহত বহুজাতিক কোম্পানী ঃ** এনে ধৰণৰ নিগমসমূহে এখন বা বহুতো দেশত থকা কাৰখানাত কেঁচামাল যোগান ধৰিবলৈ আন দেশত উৎপাদন কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰে।

৩) **বহুমুখী বহুজাতিক নিগম ঃ** বহুমুখী বহুজাতিক নিগমসমূহে বিভিন্ন দেশত উৎপাদন কেন্দ্ৰ চলায়, যিবোৰ পথালিকৈ সংহতও নহয় বা উলম্বভাৱে সংহতও নহয়।

৬.৫ বহুজাতিক নিগমৰ প্ৰকাৰ (TYPES OF MNC)

কাৰ্যৰ ভিত্তিত বহুজাতিক নিগমসমূহক তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি—

গোষ্ঠীকেন্দ্ৰীক ঃ এই ধৰণৰ বহুজাতিক নিগমৰ ঘৰুৱা দেশৰপ্ৰতি যথেষ্ঠ আনুগত্য থাকে। এনে নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ ব্যক্তিসকলক বেছি দক্ষ বুলি বিবেচনা কৰে আৰু উচ্চ পদবীবোৰত দেশীয় মানুহ নিযুক্তি কৰে।

বহুকেন্দ্ৰীক ঃ এই ধৰণৰ বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশসমূহৰ প্ৰতি যথেষ্ঠ আনুগত্য দেখুৱাই। এনে কোম্পানীসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ পৰা খুব কম সংখ্যক লোকক নিয়োগ কৰে আৰু বাকী কৰ্মচাৰীসকলক পৃষ্ঠপোষক দেশৰ পৰা নিয়োগ কৰে।

ভূ-কেন্দ্ৰীক ঃ এনেধৰণৰ বহুজাতিক কোম্পানীসমূহে ঘৰুৱা দেশক কোনো পক্ষপাতিত্ব নকৰাকৈ কোম্পানীটোৰ সমগ্ৰ পৃথিৱীত চলি থকা কাম-কাজক ঐক্যবদ্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা চলায়। এনে নিগমসমূহে সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ ব্যৱসায়ৰ কথা আগত ৰাখি সিদ্ধান্তসমূহ গ্ৰহণ কৰে। বিভিন্ন দেশৰ পৰা দক্ষ কৰ্মীসকলক নিয়োগ কৰে।

৬.৬ বহুজাতিক নিগমৰ উদ্দেশ্য (OBJECTIVES OF MNC)

বহুজাতিক নিগমসমূহৰ উদ্দেশ্যবিলাক তলত দিয়া ধৰণৰ—

- নিগমৰ ব্যৱসায়িক কাম-কাজ ঘৰুৱা দেশৰ বাহিৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰি বৃহৎ পৰিমাণৰ মুনাফা অৰ্জন কৰা।
- যিবোৰ দেশত উৎপাদন খৰচ কম তেনে দেশসমূহত সামগ্ৰী উৎপাদন কৰা।
- স্থানীয় বজাৰত সামগ্ৰী উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত দক্ষতাৰ বিকাশ কৰা আৰু পিছলৈ সামগ্ৰী ৰপ্তানি কৰা।
- আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিচ্ছবি গঢ়ি তোলা।
- আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বজাৰ দখল কৰা।
- প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অগ্ৰগতিৰ লাভ আদায় কৰা।

৬.৭ বহুজাতিক নিগমৰ বৈশিষ্ট্য (CHARACTERISTICS OF MNC)

বহুজাতিক নিগমসমূহৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

(১) **বৃহৎ আকৃতি ঃ** বহুজাতিক নিগমসমূহৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল এইবিলাকৰ বৃহৎ আকৃতি। এই বহুজাতিক নিগমসমূহে বৃহৎ পৰিমাণৰ সম্পত্তি আৰু বিক্রীৰ লগত জড়িত হৈ বহু নিযুত টকাৰ মুনাফা সৃষ্টি কৰে। এটি সংজ্ঞা অনুসৰি এটা বহুজাতিক নিগম হ'ল এনে এটা প্রতিষ্ঠান যাৰ বিক্রী ফিৰৎ অতিকমেও ১০ কোটি টকা হয়। এই বহুজাতিক নিগমসমূহে সাধাৰণতে অতি শক্তিশালী প্রতিষ্ঠান হিচাপে নিজকে প্রতিপন্ন কৰে। ১৯৭১ চনত, পৃথিৱীৰ ৯০টা সর্বোচ্চ সম্পদ উৎপাদনকাৰীৰ ভিতৰত ২৯টাই আছিল বহুজাতিক নিগম। ব্যৱসায়ৰ বাহিৰেও বহুজাতিক নিগমসমূহে একে সময়তে বিভিন্ন দেশলৈ নিজৰ আকাৰো সম্প্রসাৰণ কৰে।

(২) **আন্তর্জাতিক কার্য ঃ** বহুজাতিক নিগমৰ এটা মৌলিক বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ নিয়ন্ত্রণ এটা মাত্র কোম্পানীৰ হাতত ন্যস্ত থাকে, কিন্তু ইয়াৰ কার্য তথা স্বার্থই দেশীয় সীমা অতিক্রম কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, আমেৰিকাস্থিত পেপ্চি কোলা কোম্পানী একেসময়তে ১১৪খন দেশত কার্য সম্পাদন কৰি আছে। এনেধৰণৰ বহুজাতিক নিগম এটাই গৃহ দেশত অৱস্থিত এটা মূল কোম্পানীৰ দ্বাৰা কার্য সম্পাদন কৰে। মূল কোম্পানীটোৱে হয়তো স্বাগতিক দেশত এটা সহকাৰী বা শাখা গঠন কৰিব পাৰে। যদি শাখা গঠন কৰে, তেন্তে কোনো স্থানীয় মূলধন অথবা পৰিচালন সহকাৰী অবিহনে মূল কোম্পানীৰ হৈ শাখাটোৱে কার্য সম্পাদন কৰে। আনহাতে, যদি বহুজাতিক নিগম এটাই সহকাৰী কোম্পানী গঠন কৰে, (যদিও স্বাগতিক দেশত ইয়াৰ পঞ্জীয়ন হয়) ইয়াৰ অধিকতৰ নিয়ন্ত্রণ মূল বিদেশী কোম্পানীৰ হাতত ন্যস্ত থাকে। এনেধৰণৰ কোম্পানী সাধাৰণতে ৫১ শতাংশৰ পৰা ১০০ শতাংশ পর্যন্ত বৈদেশিক নিয়ন্ত্রণৰ অধীনত থকা দেখা যায়। গতিকে, এই ক্ষেত্রত ক'ব পাৰি যে বহুজাতিক কোম্পানীৰ মালিকীস্বত্ব নিয়ন্ত্রণৰ লগত সংযুক্ত।

(৩) **বজাৰত স্বল্পবিক্রেতাৰ প্রাধান্য ঃ** বহুজাতিক নিগমবোৰ অধিকতৰ সময় একত্রীকৰণ আৰু অধিগ্রহণ আদি প্রক্রিয়াৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। এইদৰে এই নিগমসমূহে ভালেখিনি শক্তি আহৰণ কৰে। নিগমসমূহৰ বৃহৎ আকাৰৰ লগত সংযুক্ত হৈ এই শক্তিয়ে নিগমবোৰক অপ্রতিদ্বন্দ্বী কৰি গঢ়ি তোলে। গতিকে এইদৰে ই বৃহৎ পৰিমাণৰ মুনাফা অর্জন কৰিবলৈ সক্ষম হয়। অৱশ্যে, এই অল্প প্রতিদ্বন্দ্বী কাঠামোৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহ বহু সময়ত কিছু পাতকী কার্যৰ লগত জড়িত হৈ পৰা বুলি অভিযোগ শুনা যায়।

(৪) **উচ্চ প্রযুক্তিৰ প্রয়োগ ঃ** বহুজাতিক নিগমসমূহে গৱেষণা আৰু উন্নয়নৰ নামত প্রচুৰ ধন বিনিয়োগ কৰে। উচ্চ প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰত তেওঁলোকে যথেষ্ট গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। উন্নয়নশীল দেশসমূহত থকা শাখা বা অন্যান্য কোম্পানীৰ জৰিয়তে এই প্রযুক্তিৰ বিকাশ ঘটে।

(৫) **উচ্চমানৰ দক্ষতাসম্পন্ন ঃ** বহুজাতিক নিগমসমূহ তেওঁলোকৰ কার্য্যাৱলী পৰিচালনাৰ যথেষ্ট দক্ষ হয়। ব্যৱস্থাপনাৰ নিত্য নতুন কৌশলসমূহ প্রয়োগ কৰি, সময়ত আৰু কম সম্পদেৰে বহুজাতিক নিগমসমূহে অধিক বিক্রী কৰিব পাৰে।

(৬) **গুণ সচেতনতা ঃ** বহুজাতিক নিগমসমূহৰ কর্মপদ্ধতিত আৰু উৎপাদিত সামগ্রীসমূহত গুণতাৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব দিয়ে। তাৰ ফলত সাধাৰণতে উৎপাদিত সামগ্রীসমূহ উচ্চ মানবিশিষ্ট হয়।

৬.৮ বহুজাতিক কোম্পানীৰ উত্থানৰ কাৰণ (REASONS FOR GROWTH OF MNC)

বৃহৎ বিত্তীয় সম্পদ, শেহতীয়া প্রযুক্তিবিদ্যা, বর্ধিত আৰু বিশ্বজোৰা কাম-কাজেৰে বহুজাতিক কোম্পানীসমূহে সমগ্র বিশ্বতে বিশেষকৈ উন্নয়নশীল দেশসমূহত তেওঁলোকে বজাৰ বিস্তাৰ কৰিছে। বহুজাতিক নিগমৰ বিস্তাৰৰ কাৰণসমূহ তলত দিয়া ধৰণৰ—

(ক) বহুজাতিক নিগমসমূহে তেওঁলোকৰ বজাৰ আৰু উৎপাদন কেন্দ্রসমূহ ভৌগলিক সীমাৰ পৰিধি ভাঙি বিভিন্ন দেশলৈ বিস্তাৰ কৰে। বহুজাতিক নিগমে উৎপাদন কৰা সামগ্রীসমূহ উন্নয়নশীল আৰু অনুন্নত দেশসমূহৰ অর্থনৈতিক অগ্রগতিৰ কাৰণে তেনে দেশসমূহত এক বৃহৎ বজাৰ দখল কৰিছে। বজাৰৰ এনে সম্প্রসাৰণৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহ বিস্তাৰ হৈ গৈ আছে।

(খ) বিশ্বব্যাপি থকা বৃহৎ পৰিব্যষ্টনি বজাৰত থকা সুনাম, ফলপ্রসূ বজাৰকৰণ আৰু উন্নত পণ্যগাৰৰ সুবিধা বহুজাতিক নিগমসমূহে ভোগ কৰিব পাৰে।

(গ) বহুজাতিক নিগমসমূহে উন্নয়নশীল দেশসমূহে ব্যৱহাৰ কৰা প্রযুক্তিবিদ্যাতকৈ বহুত উন্নত। প্রযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত বহুজাতিক নিগমে উৎপাদন কৰা সামগ্রীসমূহৰ মানদণ্ড উন্নত মানৰ হয়।

(ঘ) বহুজাতিক কোম্পানীসমূহে বিভিন্ন প্রকাৰৰ গ্রাহকৰ প্রয়োজন পুৰাব পৰাকৈ সামগ্রী তৈয়াৰ কৰিবলৈ অবিৰতভাৱে গৱেষণা কৰি থাকে।

(ঙ) বৃহৎ পুঁজি মজুত থকা বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহে বৃহৎ বৃহৎ কামসমূহ অনায়সে কৰিব পাৰে। বৃহৎ পুঁজিৰ উপস্থিতিৰে এনে নিগমসমূহে ব্যৱসায়িক পৰিস্থিত নিজৰ উপকাৰৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

এনেবোৰ কাৰণে বহুজাতিক নিগমসমূহৰ সফলতাৰ উপাদান বুলি আমি বিবেচনা কৰিব পাৰোঁ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ বহুজাতিক নিগমৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ বহুজাতিক নিগমৰ তিনিটা বৈশিষ্ট্য লিখক।

.....

.....

৬.৯ বহুজাতিক নিগমৰ সমর্থনত আগবঢ়োৱা যুক্তিসমূহ (ARGUMENTS IN FAVOUR OF MNC)

বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশলৈ তলত দিয়া সুবিধাসমূহ কঢ়িয়াই আনে—

১) বহুজাতিক নিগমৰ কার্য-কলাপৰ বাবে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ বিনিয়োগ, নিয়োগ তথা আয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি হয়।

২) বহুজাতিক নিগমসমূহে উন্নত দেশসমূহৰ অত্যাধুনিক যন্ত্র-পাতিৰ লগতে সুক্ষ্ম প্রযুক্তিবিদ্যা উন্নয়নশীল দেশসমূহলৈ লৈ আহে। তেনে প্রযুক্তিবিদ্যা পৃষ্ঠপোষক দেশৰ উৎপাদনশীলতা বঢ়োৱাৰ বাবে প্রয়োজনীয়।

৩) বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশসমূহলৈ উদ্যমিতা শৈলী, পৰিচালনা কৌশল আৰু অভিজ্ঞতা, উন্নত কর্ম পদ্ধতি লৈ আহে আৰু দেশখনৰ মানব সম্পদৰ উন্নয়ন সাধন কৰে।

৪) বহুজাতিক নিগমসমূহৰ কার্যকলাপৰ বাবে পৃষ্ঠপোষক দেশসমূহত ঘৰুৱা ব্যৱসায়ৰ মাত্রা আৰু ব্যৱসায়ীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হয়।

৫) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা কোম্পানীসমূহৰ মাজত প্রতিযোগিতাৰ সৃষ্টি কৰে। যিয়ে কোম্পানীসমূহৰ কার্যদক্ষতা বৃদ্ধি কৰে।

৬) বহুজাতিক নিগমৰ কাম-কাজৰ বাবে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ আমদানিৰ পৰিমাণ কমিব পাৰে আৰু ৰপ্তানিৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পাব পাৰে। যাৰ ফলত দেশখনৰ বিদেশী মুদ্রাৰ ভাণ্ডাৰ টনকীয়াল হয়।

৭) বহুজাতিক নিগমৰ কাম-কাজৰ বাবে দেশ এখনত অর্থনৈতিক আৰু উদ্যোগীক উন্নয়ন ক্ষীপ্র হয়।

৮) ৰাজহ আৰু কৰ আদায় দি বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ ৰাজকোষ টনকীয়াল কৰে।

৯) বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ নাগৰিকসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড উন্নত হোৱাত সহায় কৰে।

১০) বহুজাতিক নিগমসমূহে উচ্চ লভ্যাংশ প্রদান কৰি বিনিয়োগকাৰীসকলক অধিক বিনিয়োগ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰে।

বহুজাতিক কোম্পানীয়ে ঘৰুৱা দেশসমূহলৈ তলত দিয়া সুবিধাসমূহ কঢ়িয়াই আনে—

১) দেশ এখনৰ (ঘৰুৱা দেশ) উৎপাদন কৰা সামগ্রীসমূহ বহুজাতিক নিগম এটাই বিভিন্ন দেশৰ বজাৰত বিক্রী কৰে।

২) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ লোকসকলৰ বাবে নিজ দেশৰ লগতে অন্য দেশতো নিয়োগৰ ব্যৱস্থা কৰে।

৩) বহুজাতিক নিগমসমূহৰ বাবে দেশখনৰ ঔদ্যোগিক ক্ষেত্রখনৰ গুৰুত্ব বৃদ্ধি পায়।

৪) বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশসমূহৰ পৰা ঘৰুৱা দেশসমূহলৈ মুনাফা বা স্বত্বকৰ হিচাপে বৃহৎ পৰিমাণৰ ধনৰ লেনদেন কৰে যাৰ ফলত ঘৰুৱা দেশখনৰ Balance of payment ৰ অৱস্থাৰ যথেষ্ট উন্নতি হয়।

৫) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশসমূহৰ লগত বিদেশৰ সংস্কৃতিৰ যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰে।

৬.১০ বহুজাতিক নিগমৰ বিপক্ষে আগবঢ়োৱা যুক্তিসমূহ (ARGUMENTS AGAINST MNC)

যদিও বহুজাতিক নিগমসমূহে বিভিন্ন সুবিধা আগবঢ়ায়, এইবোৰৰ বিৰুদ্ধে বিভিন্ন অভিযোগো আছে। সেইবোৰ তলত দিয়া ধৰণৰ—

পৃষ্ঠপোষক দেশত বহুজাতিক নিগমে তলত দিয়া অসুবিধাসমূহৰ সৃষ্টি কৰে—

১) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ অপ্রচলিত প্রযুক্তি পৃষ্ঠপোষক দেশত পুনৰ স্থাপন কৰে।

২) বহুজাতিক কোম্পানীসমূহে শ্রমিকৰ অত্যাধিক যোগান থকা দেশসমূহত অত্যাধুনিক প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রচলন ঘটায়। যাৰ ফলত নিয়োগ হ্রাস হয়। নিবনুৱা সমস্যা অধিক গভীৰ হয়।

৩) বহুজাতিক নিগমসমূহ ইমান শক্তিশালী যে বহুক্ষেত্রত এনে নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ সার্বভৌমত্বলৈ শংকা কঢ়িয়াই আনে। সার্বভৌম দেশ এখন বহুজাতিক কোম্পানীৰ বহতীয়া হোৱা বুলি অভিযোগ শুনা যায় (ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে ভাৰতত স্থাপন কৰা ২০০ বছৰীয়া উপনিৱেশৰ কথাও আমি মনত পেলাব পাৰো)।

৪) বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ বজাৰত একচেতীয়া অধিকাৰ স্থাপন কৰি ঘৰুৱা উদ্যোগীক গাঁথনি ধ্বংস কৰিব পাৰে।

৫) বহুজাতিক নিগমসমূহৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল মুনাফা উপার্জন কৰা। পৃষ্ঠপোষক দেশৰ অর্থনৈতিক উন্নয়ন সাধন কৰাত তেনে নিগমসমূহে গুৰুত্ব নিদিয়ে।

৬) বহুজাতিক নিগমসমূহে প্রত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে দেশৰ প্রশাসনিক আৰু ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত হাত দিয়ে।

৭) অধিক মুনাফা লাভৰ আশাত বহুজাতিক নিগমসমূহে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ প্রাকৃতিক সম্পদসমূহৰ অত্যাধিক ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে যাৰ বাবে দেশখনৰ সম্পদৰ অপব্যয় হ'ব পাৰে।

৮) পৃষ্ঠপোষক দেশৰ পৰা এক বৃহৎ পৰিমাণৰ ধন লাভ, লভ্যাংশ তথা ৰাজহৰ ৰূপত বিদেশলৈ ওলাই যায়।

ঘৰুৱা দেশত বহুজাতিক নিগমসমূহে তলত দিয়া অসুবিধাসমূহ সৃষ্টি কৰে—

১) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ মূলধন বিভিন্ন দেশলৈ হস্তান্তৰ কৰে ফলত আমদানি ৰপ্তানিৰ তুলনামূলক ঘাটি (Balance of payment) বৃদ্ধি হ'ব পাৰে।

২) যদিহে বহুজাতিক নিগমসমূহে ভূ-কেন্দ্রীয় পথ (Geocentric way) অনুসৰণ কৰে তেন্তে ই গৃহ দেশৰ মানুহৰ বাবে নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি নকৰিবও পাৰে।

৩) যিহেতু বিদেশত বিনিয়োগ কৰাতো অধিক লাভজনক, সেয়েহে বহুজাতিক নিগমসমূহে গৃহ দেশৰ উদ্যোগিক তথা অর্থনৈতিক উন্নতিক অৱহেলা কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ঃ পৃষ্ঠপোষক দেশৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহৰ সপক্ষে দুটা যুক্তি দিয়া।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ঃ গৃহ দেশৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহৰ বিৰুদ্ধে দুটা যুক্তি দিয়া।

.....

.....

৬.১১ ভাৰতবর্ষত বহুজাতিক নিগম (MNC IN INDIA)

বহুজাতক নিগমসমূহৰ বাবে ভাৰতবর্ষ এখন যথেষ্ঠ সুবিধাজনক লক্ষ্যস্থান। কেইবা দশকৰ আগতে বিশ্বৰ আগশাৰীৰ বহুজাতিক নিগম যেনে— Microsoft, Nestle, Procter and Gamble, Pepsi co, Sony, Coca-cola ইত্যাদিয়ে ভাৰতবর্ষৰ বজাৰত প্রৱেশ কৰিছে। ভাৰতবর্ষত প্রৱেশ কৰা প্রথমটো বহুজাতিক কোম্পানী আছিল ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী, যিয়ে পিছলৈ ভাৰতবর্ষ শাসন কৰিছিল। স্বাধীনতাৰ বহুবছৰ পিছলৈ ভাৰতবর্ষই বিদেশী বিনিয়োগৰ ক্ষেত্রত কিছু বাধা প্রয়োগ কৰিছিল। কিন্তু ১৯৯১ চনত লোৱা উদাৰীকৰণ, ব্যক্তিগতকৰণ আৰু গোলকীকৰণ নীতিৰ অৱলম্বন কৰাৰ পিছত পৰিস্থিতি যথেষ্ট সলনি হৈছে। ১৯৯১ চনত অর্থনৈতিক নীতিৰ পিছত ভাৰতবর্ষৰ অর্থনীতিলৈ যথেষ্ট পৰিৱর্তন আহিছে আৰু বহুতো বিদেশী কোম্পানীয়ে ভাৰতবর্ষত ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিছে। ২০১৪ চনৰ ৩১ ডিচেম্বৰলৈ ভাৰতবর্ষত সর্বমুঠ ৪১৭০ টা বিদেশী কোম্পানীৰ পঞ্জীয়ন হৈছে। ভাৰতবর্ষলৈ বহুজাতিক নিগমসমূহ অহাৰ বিভিন্ন কাৰণ আছে। তাৰ কিছুমান তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

(ক) বৃহৎ বজাৰৰ সম্ভাৱনা ঃ ১.২ বিলিয়ন জনসংখ্যাৰ চীনৰ পিছতে ভাৰতবর্ষ পৃথিৱীৰ দ্বিতীয় বৃহৎ জনসংখ্যাৰ দেশ। কিন্তু এতিয়াও ভাৰতবর্ষৰ এক বৃহৎসংখ্যক মানুহ মৌলিক প্রয়োজন যেনে— বিদ্যুৎ, শিক্ষা, স্বাস্থ্য, গৃহ, পুষ্টি আদিৰ পৰা বঞ্চিত। সেয়েহে ভাৰতীয় অর্থনীতিৰ প্রতিতো ক্ষেত্রতে একোখন বৃহৎ বজাৰৰ সম্ভাৱনা আছে।

(খ) ক্ষীপ্র উন্নয়ন আৰু বর্দ্ধিত ক্রয় ক্ষমতা ঃ ভাৰতবর্ষ পৃথিৱীৰ ভিতৰতে দ্বিতীয় উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্র। বর্তমান সময়ত ভাৰতৰ উন্নয়নৰ হাৰ ৭ শতাংশতকৈ বেছি। ভাৰতবর্ষত মধ্যবিত্ত শ্রেণীৰ লোকৰ জনসংখ্যা বঢ়াৰ লগতে তেওঁলোকৰ আয়ৰ পৰিমাণও বৃদ্ধি পাইছে। ২০৪০

চনলৈ ভাৰতবৰ্ষত মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ লোকৰ সংখ্যা ৯০% হ'ব বুলি ধাৰণা কৰা হৈছে। ইয়াৰ ফলত ভাৰতবৰ্ষত মৌলিক প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীৰ লগতে বিলাসী সামগ্ৰীৰ চাহিদাও যথেষ্ট পৰিমাণে বৃদ্ধি পাব, যাৰ বাবে বিশ্বৰ বৃহৎ বৃহৎ কোম্পানীসমূহে ভাৰতবৰ্ষৰ ওপৰত নজৰ দি আছে।

(গ) দক্ষ মানৱ সম্পদ ঃ ১.২ বিলিয়ন জনসংখ্যাৰে ভাৰতবৰ্ষ এখন জনবহুল দেশ। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় ৫০% জনসংখ্যা ২৮ বছৰৰ তলৰ যিটো পৃথিৱীৰ বাবে এক বৃহৎ কৰ্মীৰ বল। ইয়াৰ প্ৰায় সংখ্যক ইংৰাজী ক'ব পৰা, শিক্ষিত আৰু কুশলী হ'ব। ইয়াৰ বাহিৰেও উন্নত দেশসমূহতকৈ ভাৰতবৰ্ষত শ্ৰমিকৰ মজুৰি যথেষ্ট কম। ই বহুজাতিক নিগমসমূহৰ বাবে এক বৃহৎ সুবিধা হ'ব আৰু ভাৰতবৰ্ষ এখন উৎপাদন কেন্দ্ৰলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ব এনে ধৰণৰ আশা এটা কৰিব পাৰি।

(ঘ) চৰকাৰী সমৰ্থন ঃ ভাৰতবৰ্ষত বিদেশী বিনিয়োগৰ গুৰুত্ব বুজি ভাৰতবৰ্ষৰ চৰকাৰে বিদেশী বিনিয়োগৰ লগতে বহুজাতিক নিগমসমূহক উৎসাহিত কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন নীতি হাতত লৈছে। তেনে কিছুমান নীতি হ'ল—

(১) গৱেষণা আৰু উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজহ আৰু মূলধনী খৰচ দুয়োটা কৰ আইনৰ অধিনত কৰমুক্ত। তাৰ ফলত নিগমসমূহে গৱেষণা আৰু উন্নয়নত অধিক বিনিয়োগ কৰিবলৈ আগ্ৰহী হয়।

(২) যিবোৰ কোম্পানীৰ মুখ্য উদ্দেশ্য গৱেষণা আৰু উন্নয়ন তেনে কোম্পানীবোৰক আৰম্ভণীৰ পৰা প্ৰথম দহ বছৰ আয়কৰ ৰেহাই দিয়া হয়। ঘৰুৱা প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰি কল-কাৰখানা স্থাপন কৰিলে উচ্চ হাৰত অবক্ষয় ধাৰ্য কৰিব দিয়া হয়।

(৩) গৱেষণা আৰু উন্নয়নৰ বাবে খৰচ কৰা মূলধনী খৰচ বা দৈনিক খৰচৰ বাবে আবকাৰী শুল্ক মাফ।

(৪) উৎপাদন ক্ষেত্ৰৰ লগতে অন্য বহুতো ক্ষেত্ৰত automatic routeৰ দ্বাৰা এশ শতাংশ প্ৰত্যক্ষ বিদেশী বিনিয়োগ।

(৫) ৭১খন দেশৰ সৈতে দ্বৈত কৰ বৰ্জন চুক্তি সম্পাদন।

৬.১২ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- বহুজাতিক নিগম হ'ল সেই সমূহ নিগম যিবোৰৰ মুখ্য কাৰ্যালয় এখন দেশত অৱস্থিত, যাক ঘৰুৱা দেশ বুলি কোৱা হয়। অন্যহাতে এই নিগমসমূহে বিশ্বৰ বিভিন্ন দেশত কাম-কাজ পৰিচালনা কৰে যিবোৰক পৃষ্ঠপোষক দেশ বোলা হয়।

- বহুজাতিক নিগমসমূহ তলত দিয়া তিনিটা গঠনৰ হয়— পথালিকৈ সংহত বহুজাতিক নিগম, উলম্বভাৱে সংহত বহুজাতিক নিগম আৰু বহুমুখী বহুজাতিক নিগম।
- ঘৰুৱা দেশ আৰু পৃষ্ঠপোষক দেশ দুয়োখনতে বহুজাতিক নিগমৰ কু-প্রভাব আৰু সুপ্রভাব পৰে।
- কার্যৰ ভিত্তিত বহুজাতিক নিগমসমূহক তিনিটা ভাগত ভগোৱা হৈছে— গোষ্ঠীকেন্দ্রীক, বহুকেন্দ্রীক আৰু ভূ-কেন্দ্রীক।
- বৃহৎ বিত্তীয় সম্পদ, শেহতীয়া প্রযুক্তিবিদ্যা, বর্ধিত আৰু বিশ্বজোৱা কাম-কাজেৰে বহুজাতিক কোম্পানীসমূহে সমগ্র বিশ্বতে বিশেষকৈ উন্নয়নশীল দেশসমূহত তেওঁলোকে বজাৰ বিস্তাৰ কৰিছে।
- বহুজাতিক নিগমসমূহৰ সমর্থনত বিভিন্ন যুক্তি আগবঢ়োৱা হয়। লগতে বহুজাতিক নিগমসমূহ সন্দর্ভত বিভিন্ন অভিযোগো শুনা যায়।

৬.১৩ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Chhabra, T. N. and Chhabra, Sandhya; *Business Studies*; Karol Bagh, New Delhi: Arya Publication.
2) Gandhi, Poonam; *Business Studies*; Nai Sarak, Delhi: Dhanpat Rai & Co.
3) Pathak, R. K., Kalwar, M.C.; *Business Studies*; Ram Nagar, New Delhi: S. Chand & Company Ltd.
4) Robbins and Coulter; *Management*; Delhi: Prentice Hall.

৬.১৪ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বহুজাতিক উদ্যোগবোৰ হ'ল সেইবোৰ উদ্যোগ যিবোৰে প্রত্যক্ষ বৈদেশিক বিনিয়োগ অর্জন কৰাত জড়িত হয়। অর্থাৎ যিয়ে এখনতকৈ অধিক দেশত আয় সংগ্রহ কৰে, সম্পত্তি অধিকাৰ অথবা নিয়ন্ত্রণ কৰে আৰু এই কার্য সম্পাদন কৰোতে মূল দেশৰ উপৰিও অন্য দেশত পণ্য তথা সেৱাৰ উৎপাদনত বা চমুকৈ আন্তর্জাতিক উৎপাদনৰ লগত জড়িত হয়।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বহুজাতিক নিগমসমূহৰ তিনিটা বৈশিষ্ট্য হ'ল— বৃহৎ আকাৰ, উচ্চ প্ৰযুক্তিৰ প্ৰয়োগ, গুণ সচেতনতা।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ পৃষ্ঠপোষক দেশৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহৰ সপক্ষে দুটা যুক্তি হ'ল—

ক) বহুজাতিক নিগমৰ কার্য-কলাপৰ বাবে পৃষ্ঠপোষক দেশৰ বিনিয়োগ, নিয়োগ তথা আয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি হয়।

(খ) বহুজাতিক নিগমসমূহে উন্নত দেশসমূহৰ অত্যাধুনিক যন্ত্ৰ-পাতিৰ লগতে সুক্ষ্ম প্ৰযুক্তিবিদ্যা উন্নয়নশীল দেশসমূহলৈ লৈ আহে। তেনে প্ৰযুক্তিবিদ্যা পৃষ্ঠপোষক দেশৰ উৎপাদনশীলতা বঢ়োৱাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয়।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ গৃহ দেশৰ বাবে বহুজাতিক নিগমসমূহৰ বিৰুদ্ধে দুটা যুক্তি হ'ল—

(ক) বহুজাতিক নিগমসমূহে ঘৰুৱা দেশৰ মূলধন বিভিন্ন দেশলৈ হস্তান্তৰ কৰে ফলত আমদানি ৰপ্তানিৰ তুলনামূলক ঘাটি (Balance of payment) বৃদ্ধি হ'ব পাৰে।

(খ) যদিহে বহুজাতিক নিগমসমূহে ভূ-কেন্দ্ৰীয় পথ (Geocentric way) অনুসৰণ কৰে তেন্তে ই গৃহ দেশৰ মানুহৰ বাবে নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি নকৰিবও পাৰে।

৬.১৫ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্রশ্ন ১ঃ বহুজাতিক নিগমৰ ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ বহুজাতিক নিগমৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বিশদভাৱে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ঃ বহুজাতিক নিগমৰ বিকাশৰ কাৰণসমূহ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***